

UDK 311.312 (575.1)

**ÓZBEKSTAN RESPUBLIKASÍNDÁ XALÍQTÍ HÁM AWÍL XOJALÍGÍN
DIZIMGE ALÍWDÍN ÁHMIYETI****G.B.Utepova** – *geografiya ilimleriniń kandidati, docent***B.A.Eshiniyazov** – *student**Ajiniyaz atındaǵı Nókis mámleketlik pedagogikalıq instituti***ЗНАЧЕНИЕ ПЕРЕПИСИ НАСЕЛЕНИЯ И СЕЛЬСКОГО ХОЗЯЙСТВА
В РЕСПУБЛИКЕ УЗБЕКИСТАН****Г.Б.Утепова** – *кандидат географических наук, доцент***Б.А.Ешиниязов** – *студент**Нукусский государственный педагогический институт имени Ажинияза***THE IMPORTANCE OF POPULATION AND AGRICULTURAL CENSUS IN THE
REPUBLIC OF UZBEKISTAN****G.B.Utepova** – *Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor***B.A.Eshiniyazov** – *student**Nukus State Pedagogical Institute named after Ajiniyaz*

Tayanch soʻzlar: iqtisodiyot, aholini roʻyxatga olish, qishloq xoʻjaligi, rejalashtirish, raqamli statistika, hududiy rivojlanish, davlat boshqaruvi.

Rezyume. Ushbu maqolada aholi va qishloq xoʻjaligini roʻyxatga olishning davlat boshqaruvidagi ahamiyati haqida soʻz boradi. Tadqiqotning asosiy maqsadi ushbu roʻyxatga olish jarayonlarining ijtimoiy-iqtisodiy rejalashtirishdagi oʻrnini asoslash hisoblanadi. Tadqiqot jarayonida statistik va qiyosiy tahlil usullari qoʻllaniladi. Natijada aholi va qishloq xoʻjaligini roʻyxatga olish mamlakatning hududiy rivojlanishi, resurslardan samarali foydalanish va davlat siyosatini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega ekanligi aniqlanadi.

Ключевые слова: экономика, перепись населения, сельское хозяйство, планирование, цифровая статистика, региональное развитие, государственное управление.

Резюме. В данной статье рассматривается важность переписи населения и сельского хозяйства в государственном управлении. Основной целью исследования является обоснование роли этих процессов регистрации в социально-экономическом планировании. В ходе исследования были использованы методы статистического и сравнительного анализа. В результате становится ясно, что перепись населения и сельского хозяйства играет важную роль в региональном развитии страны, эффективном использовании ресурсов и формировании государственной политики.

Key words: economics, population census, agriculture, planning, digital statistics, regional development, public administration.

Summary. This article discusses the importance of population and agricultural census in public administration. The main goal of the research is to substantiate the role of these registration processes in socio-economic planning. Statistical and comparative analysis methods were used in the research process. As a result, it is determined that the census of the population and agriculture plays an important role in the territorial development of the country, the effective use of resources, and the formation of state policy.

Kirisiw. Búgingi zamanagóy sharayatta mámlekettiń socialıq-ekonomikalıq rawajlanıwı nátiyjeli basqarıw hám puqta rejelestiriw menen tıǵız baylanıslı bolıp, bul processte mámleket isenimli hám sistemalı statistikalıq maǵlıwmatlarǵa tayanadı. Xalıq hám awıl xojalıǵı haqqında anıq maǵlıwmatlardıń bolıwı birinshi gezekte, mámleketlik siyasattı qalıplestiriwge járdem berse, ekinshiden ayaqlardıń turaqlı rawajlanıwın támiyinlew hám resurslardan aqlıǵa muwapıq paydalanıwda zárúr rol atqaradı.

Xalıqtıń sanı, quramı (etnikalıq, diniy, jınıslıq) hám jaylasıwı, sonday-aq, awıl xojalıǵı subiektleri, jer resursları hám óndirislik múmkinshilikler haqqında anıq hám tolıq maǵlıwmatlardıń bolıwı social-

ekonomikalıq tarawlardı jobalastırıwdıń nátiyjeliligini arttıradı. Sonlıqtan, xalıq hám awıl xojalıǵı tarawların dizimge alıw processleri házirgi jaǵdaydı bahalaw, aymaqlıq ayırmashılıqlardı anıqlaw hám keleshektegi rawajlanıw baǵdarların belgilew ushın zárúr statistikalıq derek bolıp xızmet etedi.

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2025-jıl 19-sentyabrdegi PP-173-sanlı "Ózbekstan Respublikasında xalıq hám awıl xojalıǵın dizimge alıw ilajın ótkeriw haqqında"ǵı pármanı qabıl etilip, usı pármanda xalıq hám awıl xojalıǵın dizimge alıw processlerin jetilistiriw hám statistikalıq maǵlıwmatlardıń isenimligini arttırıw zárúr wazıypa sıpatında belgilengen.

Pármında tómendegi maqset hám wazıypalar belgilengen: [2]

a) mámleketti social-ekonomikalıq rawajlandırıw boyınsha mámleketlik siyasatın tiykarǵı baǵdarların belgilew ushın 38 mln. xalıqtıń quramı hám migraciyası, shańaraqlıq jaǵdayı, iskerlik túri, dáramat derekleri haqqında Evropa statistika konferenciyasınıń 2020-jılǵı usınısları tiykarında birden-bir maǵlıwmatlar bazasın qalıplestiriw;

b) 26 mln gektar awıl xojalıǵı jerlerinen paydalanıw jaǵdayın úyreniw, sharwa malları hám quslardıń sanın anıqlaw arqalı awıl xojalıǵına baǵdarlanıp atırǵan jıllıq 25,6 trillion som, usınan 2,2 trillion som byudjet qarjılarınıń nátiyjeli jumsalıwın, tarawdaǵı xızmetler kólemin hám azıq-awqat qawıpsızlıǵın támiyinlew ushın zárúr maǵlıwmatlar toplamın jaratıw;

v) xalıq hám awıl xojalıǵınıń ósiw tendenciýaların aymaqlar kesiminde anıq esap-sanaqlar tiykarında sociallıq taraw obyektlerin keńeytiwge baǵdarlanıp atırǵan jıllıq 25,2 trillion sum qarjınıń mánzilli jumsalıwın támiyinlew;

g) respublikanıń hár bir hákimshilik-aymaqlıq birliǵı hám máhálleler kesiminde xalıqtıń hár qıylı ózine tán ózgesheliklerin statistikalıq metodologiya tiykarında xalıqaralıq dárejesindegi maǵlıwmatlardı qalıplestiriw hám usınıń tiykarında mámlekettiń investiciyalıq tartımlılıǵın hám xalıqaralıq reytinglerdegi ornın kóteriń [2].

Ádebiyatlarǵa sholıw. Xalıqtı dizimge alıwdıń teoriyalıq-metodologiyalıq tiykarları hám onıń jámiyettiń rawajlanıwındaǵı ornı uzaq jıllardan berli kóplegen jergilikli hám xalıqaralıq ilimpazlardıń dıqqat orayında bolıp kelmekte. Atap aytqanda, demografiya pániniń qalıplesiwinde Jon Graunt hám Tomas Maltus sıyaqlı xalıqaralıq kólemdegi ilimpazlardıń xızmetleri esapsız. ĞMDA mámleketleri alımlarınan D.I.Valentey hám A.G.Vishnevskiy xalıqtı dizimge alıwdı mámlekettiń strategiyalıq sociallıq siyasatı dep bahalagan. Ózbekstanda xalıqtanıw hám statistika tarawın rawajlandırıwǵa akademik Q.X.Abduraxmanov, basqa ilimpazlardan R.A.Ubaydullaeva hám M.R.Bóriyivalar sonday-aq, g.i.k., doc. G.B.Utepovanıń [7] ilimiy jumıslarında da xalıqtanıw máseleleri boyınsha izertlewler alıp barılǵan.

Tiykarǵı bólim. Xalıqtı dizimge alıwdıń tariyxıy basıp ótken jolına názer taslaytuǵın bolsaq, áyemgi Egipt, Mesopotamiya hám Vavilonda biziń eramızǵa shekemgi 3000-jıllarda xalıqtıń dizimge alınıwı haqqında tariyxıy derekler bar. Áyyemgi Rimde b.e.sh. 435-jıldan baslap úzliksiz túrde hár 5 jıl da xalıq esap-sanaq jumısları ótkizilgen. 510-jıl da imperator Servi Tull dáwirinde bolsa, puqaralar hám olardıń mal-múlki hár bes jıl da arnawlı qadaǵalawshılar (senzorlar) tárepinen turaqlı túrde dizimge alınǵan [5].

Tariyxıy dáwirlerde xalıqtı dizimge alıw tiykarǵı eki maqsette alıp barılǵan, olar tómendegishe:

1. Salıq sistemasın payda etiw maqsetinde:

Bul dáwirlerde xalıqtı dizimge alıw, birinshi gezekte, salıq sistemasın qalıplestiriw, ekinshiden xojalıqlardıń múlki, jer maydanları hám basqa da materiallıq baylıqları esapqa alınǵan hám usı derekler tiykarında salıq muǵdarı belgilenip, mámleketlik byudjettiń turaqlılıǵı támiyinlengen.

2. Áskeriy maqsette:

Xalıqtı dizimge alıw áskeriy xızmetti rejelestiriwde de áhmiyetli orın tutqan. Alınǵan maǵlıwmatlar arqalı áskeriy xızmetke jaramlı er adamlardıń sanı anıqlanıp, olarǵa júkleniletuǵın minnetlemeler belgilenip, mámlekettiń qorǵanıw potencialı bekkemlengen.

Sol dáwirdegi xalıqtı dizimge alıwdaǵı jáne bir itibarlı tárepi, maǵlıwmatlar alınǵanda tek er adamlar qatnasqan, sebebi sol dáwirlerde er adamlardıń ekonomikalıq ornı joqarı bolǵan, salıq tólewde er adamlar, yaǵnıy shańaraq basshıları qatnasqan [6].

Xalıqtıń eń birinshi rásmiy keń kólemli dizimge alınıwı 1790-jılı AQShta, 1800-jılı Shveciya hám Finlyandiyada, 1801-jılı Angliya, Daniya, Norvegiya hám Franciyada ótkerilgen [8].

Amerika Qurama Shtatları Federalı xalıqtı dizimge alıw procesi.

Biraq bul xalıq dizimleri júdá ápiwayı formada bolıp, uzaq múddetke sozılǵan. AQShta bolıp ótken xalıqtı dizimge alıw jumısları 18 ay dawam etkenligi haqqında maǵlıwmatlar bar. Bul dizimniń nátiyjeleri tómendegishe bolǵan: [10]

- AQSh xalıq: 3 929 214 adam.

- Rásmiy shtatlar sanı: 13.

- Xalıqtıń ortasha jası: usı jıl ushın bul haqqında maǵlıwmat joq.

- Nızamlı rezident statusın alıp atırǵan immigrant-lar: usı jıl ushın bul haqqında maǵlıwmat joq.

- Eń iri qalalar: Nyu-York, NY (Xalıq sanı: 33131), Filadelfiya, Pensilvaniya (28522), Boston (18320).

1890-jılı AQSh xalıqtı dizimge alıwda birinshi elektr tabulyator mashinaları engizildi, bul bolsa xalıqtı dizimge alıwdıń texnologiyalıq rawajlanıwın alǵa súrdi.

Alınğan maǵlıwmatlardı elektr mashinası arqalı esaplaw

"Gollerit tabulyatorı" shama menen jazıw stolınıń ólshemindey bolıp, shkafta tórt qatar hám 10 baǵanaǵa dizilgen 40 cıfr sáwlelengen. Hár bir cıfrda 10 bólim hám saatqa uqsas eki qol bar edi, olar birgelikte 10 000 ǵa shekem sanay alatuǵın edi. Bul dáwirde xalıqtı dizimge alıw basqarıwdıń ápiwayı esap-sanaq formasınan ilimiy-statistikalıq sistema dárejesine kóterildi. Dizimge alıw nátiyjeleri tiykarında sociallıq siyasat, qala qurılısı hám miynet bazarın jobalastırıw múmkinshiligi payda boldı.

XIX ásir aqırını hám XX ásir baslarında xalıqtı dizimge alıw mámleketti basqarıwdıń áhmiyetli quramına aylandı. Bul dáwirde xalıqtı dizimge alıw nátiyjeleri tiykarında tarawlardı social-ekonomikalıq jobalastırıw, miynet resurslarınan paydalanıw, urbanizaciya processlerin basqarıw hámde demografiyalıq izertlewlerdi ámelge asırıw múmkinshiligine jol ashıldı. Nátiyjede xalıqtı dizimge alıw ilimiy dálillerge tiykarlangan mámleketlik siyasatı qalıplestiriwde tiykarǵı informaciya dereğine aylandı.

Xalıqtı dizimge alıw boyınsha zamanagóy basqısh XX ásirdiń ortalarınan baslandı hám usı dáwirde bir qatar Aziya mámleketlerinde de xalıqlar dizimge alınǵan. XX ásirdiń aqırına kelip xalıqtı dizimge alıw dúnyanıń derlik barlıq aymqların qamtıp aldı [8]. Házirgi waqıtqa kelip dúnyanıń kóplegen rawajlangan mámleketlerinde hár 10 jılda keminde bir ret xalıqtı dizimnen ótkeriwdi xalıqaralıq ámeliyat usınıs etpekte.

Ózbekstan Respublikasında xalıqtı dizimnen ótkeriw: keshe hám búgin-Ózbekstan aymaǵında dáslepki xalıqtı dizimge alıw 1897-jılı ótkerilgen, bul dizimge alıw háreketi maǵlıwmatları XIX ásir aqırında Ózbekstandaǵı xalıqtıń sanı, tuwılıw hám ólimshilik jaǵdayları, xalıqtıń jas hám jınıs quramı, etnikalıq quramı, shańaraqları sıyaqlı demografiyalıq hádiyseler haqqında pikir júrgiziwge járdem bergen.

1897-jılǵı Túrktan úlkesinin wálayatları kesiminde ótkerilgen xalıqtı dizimge alıw ilajında anıqlanǵan maǵlıwmatlar [4]

Aymaqlar atı	Xojalıqlar sanı	Jámi xalıq sanı	Erkekler	Hayallar
Fergana wálayatı	309855	1572214	852919	719295
Samarqand wálayatı	147534	860021	472443	387578
Sırdárya wálayatı	110417	642966	351100	291866
Ámiwdárya wálayatı	33172	194473	101185	93288
Buxara ámirliği	426675	2134240	1114960	1019280
Xiywa xanlıǵı	91415	488967	259097	229888
Jámi	1 119 068	5 892 881	3 151 686	2 741 195

Keste maǵlıwmatları - G'ulomov, I. (2023). Turkistonda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri (1897-yilda o'tkazilgan dastlabki tadbir misolida)atlı maqalasınan alındı.

1897-jılı Túrktan aymaǵında ótkerilgen xalıqtı dizimge alıw ilajlarında aymaқтаǵı xalıqtıń sanı, jası, jınısı hám etnikalıq quramı boyınsha dáslepki ilimiy-statistikalıq maǵlıwmatlardı qalıplestiriwde úlken áhmiyetke iye boldı. Bul dizim mámleketlik basqarıw, salıq sisteması hám sociallıq-ekonomikalıq jobalastırıw ushın zárúr bolǵan tiykarǵı demografiyalıq kórsetkishlerdi anıqlaw múmkinshiligin berdi. Sonıń menen birge, dizimge alıw procesinde bir qatar kemshiliklerde orın alıp, ayırım aymaqlardaǵı xalıq tolıq qamtıp alınbaǵan hám maǵlıwmatlardıń anıqlıǵı jeterli dárejede bolmaǵan. Usıǵan qaramastan, 1897-jılǵı xalıqtı dizimge alıw ilajları keyingi demografiyalıq izertlewler hám statistika sistemasınıń rawajlanıwı ushın áhmiyetli tiykar bolıp xızmet etti.

Bul ilajdan keyin Ózbekstan aymaǵında 1926, 1939, 1959, 1970, 1979, 1989 jıllarda da xalıq esap-sanaq alıp barılǵan.

1920-jılı burınǵı SSSRde xalıqtı hám xalıq xojalıǵın dizimge alıwǵa, oraylıq statistika basqarması demografiyalıq statistika bóliminiń baslıǵı Vasiliy Grigorovich Mixailovskiy basshilıq etti. Bıraq mámlekettegi ayırım aymaqlarda óz-ara kelispewshilikler sebepli Belorussiya, Qırım, Uzaq Shıǵıs, sonday-aq Xiywa, Buxara hám Túrktanda xalıqtı dizimge alıw ilajı ótkerilmeydi. Keyinirek ishki kelispewshilikler saplastırılǵannan keyin xalıq xojalıǵın tiklew baslanadı, mámlekette ólimshilik dárejesi azayıp, tuwılıw dárejesi artadı, sanaat rawajlanadı, usınıń nátiyjesinde xalıqtıń jaylasıwı hám quramında ózgerisler júzege keledi, nátiyjede 10 jıllıq múddetti kútip otırmay 1926-jılı xalıqtı qayta dizimge alıw jumısları alıp barıladı. Esap-sanaq nátiyjesine bola burınǵı SSSRdiń jámi xalıqı 148 mln bolıp, usınnan derlik 4,6 mln adam Ózbekstan úlesine tuwra kelgen. Eń keyingi ret xalıqtı dizimge alıw burınǵı

awqam dáwirinde 1989-jılı ótkerilip, usı waqıtta respublikamız xalqı 19,7 mln adamdı qurağan [8].

Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2019-jıl 5-fevraldaǵı "Ózbekstan Respublikasında 2022-jılı xalıqtı dizimge alıwdı ótkeriw koncepciyasın tastıyqlaw haqqında"ǵı PP-5655-sanlı Pármanı qabıl etildi. Usı páрман tiykarında xalıqtı dizimge alıw ilajın ótkeriw koncepciyası tastıyqlandı hám sol koncepciya tiykarında Ózbekstan Respublikasınıń "Xalıqtı dizimge alıw haqqında"ǵı nızam joybarı islep shıǵılıp, 2020-jıl 16-martta ÓRQ-611-sanlı nızam qabıl etiledi, keyin, Ózbekstan Respublikası Ministrler Kabinetiniń 2020-jıl 11-noyabrdegi "Ózbekstan Respublikasında 2023-jılı xalıqtı dizimge alıwǵa tayarlıq kóriw hám onı ótkeriw ilajları haqqında"ǵı 710-sanlı Qararı járiyalandı. Ministrler Kabinetiniń 710-sanlı Qararı menen 2021-jıl 1-25-noyabr kúnleri Respublikamızdıń Ándijan wálayatı, Xojaabad rayonında, Tashkent wálayatı, Joqarı Shırshıq rayonında, Xorezm wálayatı, Xiywa qalasında hám Tashkent qalası, Yashnabad rayonında xalıqtı tájiriye túrinde dizimge alıw belgilenip, joqarıda atap ótilgen aymaqlarda xalıq tájiriye túrinde dizimge alındı [1, 3, 8]

Xalıqtı tolıq tárizde dizimge alıw Ózbekstan Respublikası Prezidentiniń 2025-jıl 19-sentyabrdegi PP-173-sanlı Pármanına muwapıq 2026-jıl 15-yanvardan 28-fevralǵa shekem ótkeriliwi belgilenen. Pármanǵa muwapıq Respublikalıq komissiya dúzilip, oǵan tómendegi wazıypalar júkletilgen: [2]

a) dizimge alıw ilajına tayarlıq kóriw hám onı ótkeriw menen baylanıslı ilajlardıń óz waqtında hám sapalı ámelge asırılıwın támiyinlew;

b) dizimge alıw ilajına tayarlıq kóriw hám onı ótkeriwdi qarjılandırıw, dizimge alıw materialların qayta islewdi shólkemlestiriw hám onıń juwmaqlawshı nátiyjelerin járiyalaw máselelerine baylanıslı usınıslardı kórip shıǵıw;

v) dizimge alıw ilajında qatnasıw ushın fizikalıq hám yuridikalıq shaxslardı olardıń miynetine haqı tólew máselelerin qarap shıqqan halda tartıw jumsların shólkemlestiriw;

g) dizimge alıw ilajı sheńberinde xalıqaralıq shólkemler menen birge islesiw.

Pármanıń eń áhmiyetli sociallıq tárepi – jeke maǵlıwmatlardıń kepillengenligi. Xalıqtan alınǵan maǵlıwmatlar tek ǵana statistikalıq maqsetlerde paydalanılıwı hám basqa hesh bir mámleketlik uyım bul maǵlıwmatlardan fizikalıq shaxsqa qarsı paydalana almaytuǵını qatań belgilengen. Bul xalıqtıń processke isenim menen qatnasıwına tiykar jaratadı.

Juwmaq. Xalıq hám awıl xojalıǵın bir waqıtta sinxron dizimge alıwdıń tiykarǵı sebebi – mámlekettiń demografiyalıq kórsetkishleri hám azıq-awqat resursların bir-birine mánzilli baylanıstırıw, sonday-aq mámleket byudjetin únemlew bolıp esaplanadı. Bir shańaraqqa barǵan registrator hám xalıqtıń sanın, hám sol shańaraqtaǵı qıytaq jer, sharwa hám awıl xojalıǵı resursları tuwralı maǵlıwmat aladı. Bul waqıt hám qarjını keminde 50% ke únemleydi. Ózbekstan xalqı sanı da 38 millionnan astı. Olardı sapalı azıq-awqat penen támiyinlew ushın qansha ónim kerek ekenligin biliw ushın tek adam sanın ǵana emes, al jer hám sharwa resursların da anıq biliw zárúr. Xalıqtı dizimge alǵanda, olardıń qıytaq jeri imkaniyatları da esapqa alınsa, mámleket qay jerde ıssixana qurıw, qay jerde sharwashılıqtı rawajlandırıw boyınsha anıq rejege iye boladı. FAO (Azıq-awqat hám awıl xojalıǵı shólkemi) dizimge alıw jumsların bir waqıtta ótkeriwdi usınıs etedi. Sebebi, xalıqtıń jasaw ornı onıń xojalıǵı menen tıǵız baylanıslı.

2026-jılǵı dizimge alıw joqarıda atap ótilgen dáwirlerden ózgeshe túrde, sanlı texnologiyalar járdeminde ámelge asırıladı: maǵlıwmatlar bazaların jaratıw, GIS kartaları, biometrikalıq identifikaciya hám elektron monitoring sistemalarınan paydalanıladı. Usıǵan baylanıslı, bul sistema tekǵana statistika deregi bolıp qalmastan, ol mámleketlik basqarıw infrastrukturasın rawajlandırıw hám qarar qabıl etiw processlerin jedellestiriw quralına aylanadı. Bul innovaciyalıq kózqaras dizimge alıwdıń zárúrligin jáne de arttıradı hám onı keleshektegi basqarıw strategiyaların ajıralmas bólegine aylandıradı.

Ádebiyatlar

1. Ózbekiston Respublikasında Prezidentining 2019-yıl 5-fevraldagi «Ózbekiston Respublikasında 2022-yilda aholini ro'yxatga olishni o'tkazish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5655 Farmoni.
2. Ózbekiston Respublikasi Prezidentining 2025-yıl 19-sentyabrdaǵı «Ózbekiston respublikasında aholi va qishloq xo'jaligini ro'yxatga olish tadbirini o'tkazish to'g'risida»gi PF-173-son Farmoni
3. Ózbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2020-yıl 11-noyabrdaǵı «Ózbekiston Respublikasında 2023-yilda aholini ro'yxatga olishga tayyorgarlik ko'rish va uni o'tkazish chora-tadbirlari to'g'risida»gi 710-son Qarori.
4. G'ulomov I. (2023). Turkistonda o'tkazilgan aholini ro'yxatga olish tadbiri (1897-yilda o'tkazilgan dastlabki tadbir misolida). Ijtimoiy gumanitar fanlar — Tarix, 292-300. Farg'ona davlat universiteti.
5. Tojiev Z.N. Aholi geografiyasi/darslik/. – Toshkent: «Innovatsiya-Ziyo», 2020.
6. Utepova G.B. "Xalıqlar geografiyası hám demografiya" (oqıw qollanba). – Nókis: NMPI, 2025.
7. Утепова Г.Б., Узакбаев К.К. Рост населения Республики Каракалпакстан и его географические свойства территориальной организации. // Экономика и социум. 2021. №. 10 (89). – С. 1121-1130.
8. Ózbekiston Respublikasi davlat statistika boshqarması ma'lumotlari.
9. Science Direct. (n.d.). Population Census.
10. <https://stacker.com/stories/history/how-america-has-changed-first-census>